

RÉGI MAGYARORSZÁGI PRÉDIKÁCIÓK AZ OLTÁRISZENTSÉGRŐL

Az úrnapi, Oltáriszentségről szóló, 1800 előtti katolikus szentbeszédek sok esetben vitairatként is funkcionáltak. Nyilvánvalóan azért lehetséges ez, mert az „igaz hitnek leg-drágább kintséről” szólva már az egyes beszédek tartalmát tekintve is jelentős mértékben elkülönült a katolikus és protestáns álláspont. Annál is inkább, mert ezek a prédikációk főként a vonatkozó szentségtani álláspontot közvetítették. A téma kutatói közül Tamás Péter kiemelte az Oltáriszentség-prédikációk elmondásának körülményeit is: „Az Oltáriszentségről különösen Úrnapiján beszélnek, ősi szokás szerint a pap az utcákon nyilvánosan végigviszi az Oltáriszentséget, a körmenetben résztvevők jelenlétükkel hitüket vallják meg a szentségi Jézusban. Régen az úrnapi körmenetekben az egész falu, város – előljáróival az élen – jelen volt. Az idő, alkalom, hely megválasztása elsőrangúan kedvező. A 18. században előszeretettel választják a szónokok ez alkalmat, hogy mindenki lássa és hallja: nem bálványt imádunk, nem bálványt viszünk végig a körmenetben, hanem a szent színek alatt lakozó Istent, és ezért bizonyítják Luther és Kálvin ellen ismételten és következetesen a szentségi valóságos jelenlétet.”² A téma súlyából adódóan számos hitszónok – saját tudását vagy fogalmazáskészségét bizonytalanul érezve – előszeretettel nyúlt a kölcsönzés, illetve kompiláció eszközéhez. (A kompiláció fogalmát a régi irodalom kutatásának terminológiájával összhangban összeszerkesztésként értelmezem, azaz szövegalkítási technikák, az egy vagy több szövegből létrehozott újabb szöveget alakító folyamat, illetve az ily módon létrejött új szöveg megnevezésére használom.)³ Előadásomban olyan beszédek mutatnak be, amelyeknek szoros filológiai kapcsolata van Pázmány Péter műveivel. Az egyes művek szövegalkotási technikáinak ismertetésén túl – a szerencsés forráshelyzet következtében – módomban áll bemutatni egy forrás többféle felhasználási lehetőségét, valamint a kompiláció szerepét a korabeli hitvitákban.

A kompilációkutatás gyakorlatában ismert tény, hogy Pázmány *Kalauzát* eddigi ismereteink szerint leggyakrabban az Oltáriszentségről szóló prédikációkban kompilálták. Tamás Péter Telek József munkásságával foglalkozó kismonográfiájában több vonatkozásban is foglalkozott az általa vizsgált szerző művei kapcsán ezekkel. Fontos alapot adott ugyan a kutatáshoz, amennyiben felsorolta – a teljesség igénye nélkül – a témához kapcsolódó szerzőket, s némiképpen jellemezte is e műveket. Munkájának hiányossága azonban, hogy a művek közötti

1 A szerző az MTA – PPKE Barokk irodalom és Lelkiség Kutatócsoport tudományos főmunkatársa.

2 TAMÁS 1948.

3 Vö. HARGITTAY 2001. 251–260.

szerves kapcsolatra nem hívta fel a figyelmet sem keletkezéstörténeti, sem filológiai vonatkozásban.

A Kalauz ilyen célú felhasználására maga Pázmány buzdította számos helyen a hitszónokokat. Beszédgyűjteményének keresztény olvasókhöz írt előjáró beszédében a következőket írta: „A’ mostan támadot Tévelygések-ellen, mivel bévségesen írtam a’ *Kalauz*-ban és egyéb Harczoló könyveimben: nem akarom it kétszerezni irásimat; hanem azokrúl ritkán, és rövideden emlekezem a’ Predikaczióban.”⁴ Ennek megfelelően a prédikációkhoz írt jegyzetek között számos helyen előfordul a vonatkozó margójegyzet: „vide Kalauz”. Egyik beszédében összefoglalta a vonatkozó *Kalauz*-szöveg lényegét, a következő jegyzéssel: „A’ Pokol-béli Tolvajok-által ennyi Jóktúl fosztatot, ennyi Sebekkel erőtlenedet Ember gyógyulásárúl, és Igazulásárúl, más Könyvűnkben bévséges Tanítást mutattunk a’ Szent Írásból: Most rövid sommában foglalom, a’ mit a’ *Romai* Anyaszentegyház tanít, a’ Bűnösök Igazulásárúl.”⁵ Pázmány a margójegyzetben jelezte is, hogy a *Kalauz*ban található a kérdéses rész. Az állítás megerősítése végett az összefoglaló végén is megjegyezte: „Ezeket, és az Igazulás tulajdonságit, bévségesen meg-magyaráztuk, és bizonyítottuk a’ *Kalauz*-ban: Azért, hogy ne kétszerezzük munkánkat, azokrúl most többet nem szóllunk [...]”.⁶

A prédikációgyűjteményben szereplő, Únapijára rendelt második prédikáció is szoros filológiai kapcsolatban áll a *Kalauz*szal. Propozíciója után ugyanis a következőket írta Pázmány: „A’ Kalauznak Tizen-eggyedik Könyvében vannak a’ Bizonyságok: mellyeket másodsor it le-írnyia nem szükséges. meg-talállya a’ Kalauzban, a’ ki olvasni akarja.”⁷ Ebből adódóan nem meglepő, hogy a későbbiekben számos nyomtatásban fennmaradt, Oltárszentség-prédikációról derült ki, hogy a *Kalauz* XI. könyve volt a forrása. Mivel a forrásmű, vagyis a *Kalauz* szerkezete jól áttekinthető mind tartalmi, mind pedig az ehhez kapcsolódó tipográfiai szempontból, nagyban megkönnyíthette a kompilátorok munkáját. A későbbi hitszónokok láthatóan messzemenőig ki is használták ezt, bár Pázmány alosztásrendszerét többnyire egyszerűsítették.

Eddigi kutatásaim azt igazolták, hogy a 17–18. századi szerzők közül Berents Keresztély, Berényi István,⁸ Bernárd Pál,⁹ Farkas Lajos,¹⁰ Harsányi István,¹¹ Illyés András,¹² Kelemen Didák,¹³ Orlics Dániel¹⁴ és Tagányi Béla¹⁵ neve alatt megjelent

4 PÁZMÁNY 1636,)(. r.

5 PÁZMÁNY 1636. 909.

6 PÁZMÁNY 1636. 910.

7 PÁZMÁNY 1636. 720.

8 BERÉNYI 1749.

9 BERNÁRD 1735.

10 FARKAS 1795.

11 HARSÁNYI 1792. A neve alatt megjelentetett kiadvány valójában gyűjtemény: címével ellentétben két prédikációt tartalmaz.

12 ILLYÉS 1691.

13 KELEMEN 1721; KELEMEN 1729.

14 [ORLICS] 1742.

15 TAGÁNYI 1724.

prédikációkban egyaránt található Pázmány *Kalauz*ából származó vendégszöveg – és ugyanez elmondható arról a miskolci, minorita kézitról is, melynek szövege (a jegyzetek tanúsága szerint 1792-ben és 1806-ban is) elhangzott. A vizsgált szövegek közül Kelemen Didákhoz kötődően több ízben is megjelent Oltáriszentség-prédikáció: 1721-ben, illetve név nélkül 1727-ben. Ez utóbbi szöveg azonban szó szerint bekerült a Kelemen Didák neve alatt publikált *Buza fejek* című prédikációgyűjtemény egyik darabjaként, mint a nagybőjti negyedik vasárnapra írt prédikáció. Megjegyzendő továbbá, hogy ezek a szövegek Kelemen Didákon kívül Bernárd Pálhoz is kapcsolhatók (akinek neve alatt ugyancsak jelent meg Oltáriszentség-prédikáció): eddigi kutatásaim nyomán joggal vélelmezhető, hogy az ő munkássága közvetítő forrásnak tudható be Pázmány Péter és Kelemen Didák életművét tekintve.

A felsorolt Oltáriszentség-prédikációk időbeli megoszlását tekintve a legkorábbi – vélhetőleg Bernárd Pálé, mely a 17. század 80-as éveiben íródhatott, bár csak 1735-ben jelent meg. A vizsgáltak közül legkésőbbi az 1795-ös, nyomtatásban megjelent Farkas-Lajos beszéd, illetve a korábban keletkezett, de a jegyzés szerint 1806-ban is elhangzott, kéziratoss predikáció (mely a Borsod Abaúj Zemplén Megyei Levéltár gyűjteményében található).

A felsorolt anyagból egyértelműen egy minorita és egy piarista-vonal bontakozik ki. Berents Keresztély, Berényi István, Farkas Lajos, Orlics Dániel és Tagányi Béla kegyesrendiek voltak, Kelemen Didák és a szerzői jegyzést nem tartalmazó kézirat írója minorita. Mindezek természetesen nem változtatnak a Pázmány-szövegeket jellemző jezsuita vonásokon – és az sem mellékes, hogy a Kelemen Didák- (illetve Bernárd Pál-) korpusz lényegében egy személyhez kapcsolódik. A történelmi és egyháztörténeti források tanúsága szerint Bernárd a 17. század végének ismert hitszónoka volt. A rendelkezésre álló források arra engednek következtetni, hogy Kelemen Didák Bernárd Pál hagyatéka alapján készítette saját prédikációit.

A felsoroltak közül Berents Keresztély szövegét eddig még nem elemezte a forráshasználat tekintetében a szakirodalom, holott a piarista szerző is nagy valószínűséggel felhasználta a Kalauz bizonyos részeit. Jól példázza ezt a következő szövegrész is:¹⁶

16 Az egyező részeket félkövér betűtípussal jelöltem.

Pázmány Péter	Berents Keresztély
„Négy-képpen mondhatunk valamit Jelen-lenni: 1. Az ő képében, jelében, a' vagy képe-béli emberében. 2. Gondolat és elmélkedés-által. 3. <i>Effectusa</i>, vagy, cselekedeti-által. 4. Igazán, nem csak jel-által; valóban, nem csak gondolkodással ; Természeti-szerént, nem csak cselekedetivel. Az <i>Oo Testamentomnak</i> Aldozatiban, jelen vólt Christus, a' három első mód-szerént, mivelhogy az Aldozatok, Christust jegyzették. a' <i>Sidók</i>-is Christusban-valo hit-által szolgáltaták az áldozatokat, és a' CHRISTUS érdeme-által vóltak üdvösségesek az áldozatok. Az Oltári Szentségben, <i>Vere, realiter, substantialiter</i>; igazán, valóságosan, természeti-szerént jelen vagyon a' Christus teste; noha nem testi és láthato-képpen, hanem, lelki mód-szerént, és láthatatlanúl. Azért, valaki a' külső Jeleket vészi, ezekkel-együtt a' Christus testét vérét veszi. Ebben a' <i>Romai Ecclesiának</i> nyomdokát követi az Augustai Confessio, Artic. 10.”¹ 1 Pázmány 1623. 818. 2 BERENTS 1790. 10.	„Három féleképpen mondattatik valaki egygy azon helyen jelen lenni tulajdontalanúl. Először példában, képben, hasonlatosságban. Másodszor gondolat, akarat, és emlékezet által. Harmadszor tselekedete, hathatósága, és ereje által. Ez az említett három mód nem tulajdon jegyzésben, 's értelemben vett jelenlétre mutat; és hogy illetén módokkal jelen vagyon az Úrnak teste, 's vére az Óltári jelekben, vallyák, 's tanítyák szinte mindnyájan, kik Keresztény nevet viselnek. [...] Vagyon még egygy módgya a' jelenlételnek, melly egyedül valóságos tulajdonképpen-való jelenlétre mutat, melly szerént ott találattik bizonynyal, állattya szerént, valóságosan.”²

A kiemelt részben jól látszik, hogy Berents a 3 + 1-es szerkezetet és a szóhasználatot is Pázmány nyomán alakította ki saját beszédében.

Ugyanakkor nem hagyható figyelmen kívül az sem, hogy a kegyesrendiek különös gondot fordítottak az alkalmi beszédek publikálására, Kelemen Didák prédikációi pedig kiemelkedő szerepet kaptak a minorita rendtörténetben – elsősorban közreadójuk boldoggá avatása miatt. Érdemes megjegyezni, hogy míg a piarista szövegekben egy-egy jól körülhatárolható részt kompilált a hitszónok Pázmánytól, a minorita kötődésű beszédek egészére jellemző a nagymértékű és a prédikáció egészére érvényesülő szövegátvétel. Jó példa erre a következő szövegrész is:¹⁷

Pázmány	Kelemen
„Ha Christus csak azt akarta mondani, hogy köz kenyeret ad, mely az ő testének jele; és csak oly könnyű dolog volt a’ mit mondot, mely könnyű egy czégért bornak jelévé tenni: egy szóval ki-vehetett volna minden botránkozást a’ <i>Sidók</i> , és Tanítványok szüvéből [...].” ³	„Ha Christus Urunk csak azt akarta mondani, hogy köz kenyeret ad, mely az ő testének jele, csak szóval ki-vehetett volna minden botránkozást a <i>sídok</i> , és Tanítvánjok szívéből.” ⁴

Ugyanakkor a piarista szövegekben számos olyan rész is található, amelyek kisebb mértékben egyeznek meg a forrásával. Vagyis a piarista prédikációk beszédei a minoritakénál jóval több variációt tartalmaznak. Példa erre a következő szövegrész:

3 PÁZMÁNY 1623. 827–828.

4 KELEMEN 1721. 5–6.

17 Az egyező részeket félkövér betűtípussal jelöltem.

Tagányi Béla	Pázmány Péter	Farkas Lajos
„Mert valaki okossan Testamentomat fundál, szükséges, hogy világos, és nyilván való szókkal fundállyá; mivel egyébiránt a’ homályos szókkal el-rendeltetett Testamentomból inkább zűrzavar, és zenebona zavaroskodik az Atyafiak között, mintsem egyenetlenségeknek vége vetetessék. Oly világos szókkal minden czikkellyei az ó Testamentom állapotinak vóltak ki adva, a’ mely csak árnyéka vala az új Testamentomnak .” ⁵	„[...] Christus mint kegyes Atya, halála-előtt testamentumot szerzett az utolsó vacsorán [...]. Tudva vagyon pedig, hogy az okos atya az ő fiai-közt-való békeségre gondot viselvén, a testamentomot, mit szinte a frígy-levelet könnyű és világos szókkal írja. [...] Az ó testamentomban árnyék és homály vólt minden minden rend-tartás: még-is, a környűl-metélésről, az áldozatokról adott törvényeket senki meg sem gondolta [...]. Mint lehetséges tehát, hogy az új testamentom fényességét setétebb igékkel homályosította vólna Christus Úrunk?” ⁶	„[...] a’ Testamentomnak természeti tulajdonsága (...), hogy minden okos , igaz, és az övéit buzgón szerető Testamentom’ szerző az az örökséges böltsen el-intéző akarattyát leg- világosabb és leg egyenesebb értelmű igékkel jelentse ki, (...) mivel másképpen az együgyű és tehetetlen unokáknak nem tsak haszontalan, hanem gyakran ártalmas lenne a’ kétséges Testamentom.” ⁷ „[...] az új Testamentom foglalattyának egyenesebb értelműnek kell lenni, mint az ó Testamentomé vólt; mivel az ó Testamentom árnyék vala , az új Testamentom pedig valóság.” ⁸

5 TAGÁNYI 1724. 6.

6 PÁZMÁNY 1636. 822.

7 FARKAS 1795. 22.

8 FARKAS 1795. 23.

A minorita szerzők művei ezzel szemben jóval nagyobb mértékű és a prédikációik egészét jellemző szövegátvételeket tartalmaztak. Nem véletlen, hogy eljárásuk a korabeli, protestáns szerzők figyelmét is felkeltette.

Helmeczi Komoróczi István református püspök 1741-ben megjelent *Igazság paizsa* című írásának előszavában felháborodásának adott hangot a következő okokból: „[...] két egyházi rendü Személyeket jegyzek meg, kik nyomtatásba Magyar nyelven, az Oltári Szentségről ki botsáttatott Prédikációjok által, arra tzeleznak, hogy el *áltatván tanítványinkat, magok után vonják*. Tsel. 20:30. Azért is lett, hogy Prédikációjokat ezek között hinteggették. Az *Első, Sz. Ferentz Szerzetiből való Minorita Barát*: ki Bátor Városa piatzán el 3r mondotta Prédikációját, és Nyomtatásba ki adta 1721. edik Esztendőbe: hová maga Nevét fel nem tette, jólehet, az, sokaknál, talám nálam is tudva vagyon; mellyel, mivel maga el halgatott, én is róla halgatok. Másodikat prédikállatta, és nyomtatásba ki botsátotta 1735. ödik esztendőbe Tudós Bernárd Pál. Ugy látzik Prédikációjok meg fontolásából, hogy ezek egy más kezére jádtzottak: mert a’ mit az Első rövidebben ellenünk ki-adott, a’ Második azt ki szélesétette, és az Elsőnek, szavait, többire, ígéről ígére le irta. Éles elmének jelét találtam ugyan a’ Prédikációkba; mind az által a’ kettőt egybe vetvén, azonnal gyanúskodtam, hogy vagy az Elsőből irta le a’ Második az egy formájú szokat; vagy pedig mind kettő más Tudós Ember munkájából. Nemis tsalatkoztam meg ez gondolatomba. Mert mikor már ez Prédikációkra; nevezetesen a’ bővítéssel valóra készítettett Feleletemnek vége felé közelétem volna, jöve kezemhez egy jóakarómtól, ama széles tudományú és nagy elméjő Cardinál Pázmány Péternek Kalaúzos Írása, melynek XI edik Könyvébe, mind két Prédikációnak, többire, minden szavait ígéről ígére fel találtam.”¹⁸

A fentiek ismeretében különösen érdekes Harsányi István egyik prédikációja, amelyről joggal feltételezhetjük, hogy a minorita anyag valamelyikének nyomán készült, mivel szerepelnek benne olyan szövegrészek, amelyek eddigi ismereteink szerint csak a minorita kötődésű szövegekben:¹⁹

18 HELMECZI 1741. 3 r–v.

19 Az egyező részeket félkövér betűtípussal jelöltem.

Bernárd Pál	Kelemen Didák	Harsányi István
„ Szent András életiben olvassuk; hogy azt mondgya vala a' Tyrannusnak: Én a' mindenható Istennek mindennap macula nélkül valo Báránnyal áldozok , a' ki jól lehet fel áldoztatott , és az ő Teste igazán étettetik a' kösségtől, még-is éppen és élevenen meg-marad. ” ⁹	„ Szent András életiben olvassuk; azt mondgya vala a' Tyránnusnak: Én a' mindenható Istennek mindennap macula nélkül valo Báránnyal áldozok , a' ki jól lehet fel áldoztatott , és az ő Teste igazán étettetik a' kösségtől, még is éppen és élevenen meg-marad. ” ¹⁰	„Légyen első szent András Apostol. A' bálvány áldozatra kényszerítettén ez a' pogány birótól imigyen felele, a' mint írásban hagyták tanítványi: Én a' mindenható Istennek naponként áldozom a' makula-nélkül-való bárányt , melly midőn igazán meg-áldoztatott , és valóban annak húsa vétetett a' néptől, egészen marad, és elevenen. ” ¹¹

Megjegyzendő, hogy a fenti szövegrész nem szerepel Kelemen Didák 1721-es beszédében (noha az 1729-es szövegében igen). Ismeretesek olyan szövegrészek is, amelyek szerepelnek Kelemen Didák 1721-es és Bernárd Pál 1735-ben megjelent beszédében – és párhuzamba állíthatók Harsányi szövegével:

9 Bernárd 1735. 20–21.

10 Kelemen 1729. 216.

11 Harsányi 1792. 16.

Bernárd Pál	Kelemen Didák	Harsányi István
„Ennek felette Kristus Urunk, mint kegyes Atya halálának előtte, testamentomot szerze az utolsó vacsorán, és az emberi nemzetséggel új frigyet és szövetséget vete. Tudva vagyon pedig, hogy az okos Atya, az ő fiai között való békességre gondot viselvén, a’ testamentomot, mint szinte a’ frigy levelét könyű, tulajdon, és világos szókkal írja [...]. Az ő Testamentomban árnyék, s-homály volt minden rendtartás, még-is a’ környülmetelésről, az áldozatokról adot törvényeket senki meg sem gondolta, hogy figurával idegen magyarázattal kel érteni. A’ húsvéti bárányon, vagy környülmetelésen senki egyebet nem magyarázot, hanem csak azt, a’ mit a’ szók világossan jegyeztek. Mint lehetséges hát, hogy az új testamentomnak fényességet setétebb igikkel magyarázta volna Kristus Urunk [...].”¹²	„Annak felette Christus Urunk mint kegyes Atja, halálának előtte, testamentumot szerze utolsó vacsorán, és az emberi nemzetséggel új szövetséget, új frigyet vete. tudva vagyon pedig, hogy az okos Atja, az ő fiai közöt való békeségre nézve, gondot viselvén, a’ Testamentumot mint szinte a’ frigy levelét tulajdon, és világos szókkal írja [...]. Az ő Testamentumban árnyék, s-homály volt minden rendtartás, még-is a’ környülmetelésről, az áldozatokról adot törvényeket senki meg sem gondolta, hogy figurával, idegen magyarázattal kell érteni. Az Húsvéti Bárányon, vagy környülmetelésen senki egyebet nem magyarázot, hanem csak azt, a’ mitt a’ szók világoson jedzettek; mint lehetséges tehát, hogy az uj testamentumnak fényességit setétebb igikkel magyarázta volna Christus Urunk?”¹³	„Testamentomot tett a’ halálra siető Jésus mint kegyes Atya, ha tudva, kész akarva olly homályos szókkal tenné testamentomát mellyet épen könnyen több ellenkező értelmekre lehessen magyarázni? Sákramentomot rendelt azon igékkel Urunk, mi dolog volna illy szent felséges titkot metaforás homályba keverni? nem találunk az ő, nem az Uj Testamentom Sákramentomi rendelésiben illy homályt, mért keresnénk hát itt egyedül?”¹⁴

12 BERNÁRD 1735. 8–9.

13 Kelemen 1721. 7–8.

14 Harsányi 1792. 12–13.

A jelzett rész nem ismeretes az 1729-es Kelemen-szövegből. Joggal merül tehát fel, hogy Harsányi elsősorban a Bernárd Pál neve alatt megjelent szövegből dolgozott. Mivel tudjuk azt, hogy ez utóbbi szöveg is jelentős mértékben kompiláció, érdemes összevetni a két beszéd bizonyos részeit a *Kalauzzal*:

Pázmány Péter	Bernárd Pál	Harsányi István
„[...] Christus mint kegyes Atya, halála-előtt testamentumot szerzett az utolsó vacsorán [...]. Tudva vagyton pedig, hogy az okos atya az ő fiai-között-való békeségre gondot viselvén, a testamentomot, mit szinte a frígy-levelet könnyű és világos szókkal írja. [...] Az ő testamentomban árnyék és homály vólt minden minden rendtartás: még-is, a környűlmetelésről, az áldozatokról adott törvényeket senki meg sem gondolta [...]. Mint lehetséges tehát, hogy az új testamentom fényességét setétebb igékkel homályosította vólna Christus Úrunk?”¹⁵	„Ennek felette Kristus Urunk, mint kegyes Atya halálának előtte, testamentomot szerze az utolsó vacsorán, és az emberi nemzetséggel új frigyet és szövetséget vete. Tudva vagyton pedig, hogy az okos Atya, az ő fiai között való békességre gondot viselvén, a' testamentomot, mint szinte a' frigy levelet könnyű, tulajdon, és világos szókkal írja [...]. Az ő Testamentomban árnyék, s-homály vólt minden rendtartás, még-is a' környűlmetelésről, az áldozatokról adot törvényeket senki meg sem gondolta, hogy figurával idegen magyarázattal kel érteni. A' húsvéti bárányon, vagy környűlmetelésen senki egyebet nem magyarázot, hanem csak azt, a' mit a' szók világossan jegyeztek. Mint lehetséges hát, hogy az új testamentomnak fényességet setétebb igikkal magyarázta vólna Kristus Urunk [...]”¹⁶	„Testamentomot tett a' halálra siető Jésus mint kegyes Atya, ha tudva, kész akarva olly homályos szókkal tenné testamentomát melyet épen könnyen több ellenkező értelmekre lehessen magyarázni? Sákramentomot rendelt azon igékkel Urunk, mi dolog volna illy szent felséges titkot metaforás homályba keverni? nem találunk az ő, nem az Uj Testamentom Sákramentomi rendelésiben illy homályt, mért keresnénk hát itt egyedül?”¹⁷

15 PÁZMÁNY 1636. 822.

16 BERNÁRD 1735. 8–9.

17 HARSÁNYI 1792. 12–13.

Ebből adódóan jól látható, hogy Harsányi bizonyos szövegei a kompiláció kompilációjának tekinthetők – ezt nyomtatott forrásokon eddig még nem sikerült igazolni.

Összefoglalóan tehát megállapítható, hogy az Oltáriszentségről szóló, 18. századi prédikációink jelentős mértékben Pázmány Péter Kalauzán alapulnak és számos (például szerzetesi) szöveghagyomány részét képezik. Bizonyos esetekben ez a kompilációs szövegalkotás többlépcsős szöveghagyományára is rávilágítanak.

Irodalom

BERENTS Keresztély

1790 *Úrnapi prédikáció*. Nagykároly.

BERÉNYI István

1749 *Meggyőzhetetlen igazság az oltári szentségben Krisztus jelenlétéről*. Pozsony.

BERNÁRD Pál

1735 *Lelki beszélgetés*. Kassa.

FARKAS Lajos

1795 *Úrnapi beszéd*. Pest.

HARGITTAY Emil

2001 *Pázmány és a kompiláció*. In: HARGITTAY Emil (szerk.) *Pázmány Péter és kora*. Pázmány Irodalmi Műhely – Tanulmányok 2. PPKE BTK, Piliscsaba, 251–260.

HARSÁNYI István

1792 *Úr napi prédikáció*. Pest, Pozsony.

ILLYÉS András,

1691 *Megrövidített Ige*. I. Nagyszombat.

KELEMEN Didák

1729 *Buza fejek*. Kassa.

KELEMEN Didák

1721 *Úrnapi beszéd*. Pozsony.

HELMECZI KOMORÓCZI István [Melianus GNATERETH]

1741 *Igazság paizsa*. Miaburg [Utrecht].

ORLICS Dániel

1742 *Üdvösségre vezérlő lelki lelki vetekedés*. Győr.

PÁZMÁNY Péter

1636 *A romai anyaszentegyház szokasából minden vasarnapokra es egy-nehany innepekre rendelt evangeliomokrúl predikacziok.* Pozsony.

PÁZMÁNY Péter

1623 *Igassagra vezzerlö Kalavz.* Pozsony.

RÉVÉSZ Imre

1937 *Melianus Gnatereth, Magyar Könyvszemle III.* 250.

TAGÁNYI Béla

1724 *Ur-teste-napi prédikáczió.* Kassa.

TAMÁS Péter

1948 *Telek József élete és műve.* Editiones Mariano Franciscas, 1. Magyar Barát, Budapest.

TRÓCSÁNYI Zoltán

1937 *Melianu s Gnatereth. Magyar Könyvszemle II.* 179.